

УДК 94 (477) «XIX»

А.Криськов

(Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя)

ОСОБЛИВОСТІ НАЗДОГАНЯЮЧОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

У другій половині XIX ст. соціально-економічний розвиток Російської імперії був пов'язаний з феноменом наздоганяючої модернізації. В цілому вектор модернізаційних процесів мав те ж спрямування, що і в країнах Західної Європи: формування ринкової економіки, індустріалізація, поступовий перехід до нової соціальної структури суспільства, раціоналізація державного апарату, формування нової системи цінностей. Однак були і свої особливості, спричинені як місцевими парадигмами політичного та соціально-економічного плану, так і тим, що модернізація в Російській імперії розпочалася значно пізніше, здійснювалася протягом обмеженого часу, а її ініціатором виступала владна еліта.

Модернізація відбувалася в умовах збереження традиційної форми політичної влади у вигляді станової абсолютної монархії, імперської соціально-політичної системи, корпоративно-станової форми організації суспільства, одержавлення церковних інституцій і підлеглості суспільства державному апарату.

Цим була визначена така особливість модернізації як провідна роль держави в суспільних, політичних, соціальних та економічних перетвореннях. Стислі строки модернізації, незавершеність формування підприємницького класу, відсутність політичних свобод, традиціоналізм ментальності переважної більшості населення, антибуржуазні настрої дворянства визначали державу загалом та імператора зокрема єдино можливими ініціаторами масштабних модернізаційних перетворень. Однак варто зауважити, що модернізаційні не були для самодержавства ціллю якісного перетворення суспільства і форми влади. Навіть станові дворянські інтереси були пріоритетними для верховної влади лише порівняно з інтересами інших станів, але не порівняно з інтересами держави.

Ініціюючи і здійснюючи модернізаційні перетворення, маючи досвід модернізацій у країнах Західної Європи, влада не завжди передбачала соціальні наслідки власних ініціатив. Серцевиною всіх перетворень у Російській імперії другої половини XIX ст. стало скасування кріпосного права, яке уможливило перехід від станового суспільства до безстанового і формування нової класової структури суспільства. Наступні реформи 60-70-х рр. XIX ст. можна розглядати як наслідок реформи селянської. Однак реформи проявлялися двояко: при збереженні самодержавства (тобто заборони суспільству займатися політичною діяльністю) вони сприяли виробленню передумов громадянського суспільства (безстановість, виборність, рівність всіх перед законом). В країні, де селянство складало майже абсолютну більшість населення, особливої ваги набувало вирішення аграрного питання. Скасування кругової поруки, надання селянам дешевого кредиту, організація селянських переселень із одночасною лібералізацією кримінальних покарань. Вирішення цих проблем дозволило б уникнути аграрної революції початку XX ст.

Всі модернізаційні зміни супроводжували два фактори. Перший – важке економічне і фінансове становище країни, а другий, який був породженням першого, – ревізія курсу реформування з інтронізацією нового імператора. Вибірковий характер імперської модернізації призвів до того, що жодна з періодично здійснюваних реформ так і не була реалізована комплексно, послідовно і повністю.